

ФАРЗАНД ТАРБИЯСИДА ХАЛҚ ПЕДАГОГИКАСИ МАНБАЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ

Саодат Тўхтасиновна Мирзарахимова
Наманган давлат унверситети ўқитувчи
mirzarasaodat@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Мақолада фарзанд тарбиясининг шакллантиришда халқ педагогикаси манбаларидан Қурон китобида берилган тарбия, 879 йилда яшаб ижод этган Форбийнинг бола тарбиясидаги қарашлари, қадимги ғарб ва шарқ мутафакирларини фарзанд тарбияси ва педагогик ғоялар очиб берилган.

Калит сўзлар: тарбия, одоб-ахлоқ, усул, ахлоқли, тарбияли, педагогик қараш, педагогик ғоя, панду-насихат.

ABSTRACT

The article reveals the sources of folk pedagogy in the formation of child rearing in the Qur'an, the views of Forbi, who lived and worked in 879, on child rearing, ancient Western and Eastern thinkers on child rearing and pedagogical ideas.

Keywords: upbringing, etiquette, method, moral, educative, pedagogical point of view, pedagogical idea, pandu-advice.

КИРИШ

Тарбия — ижтимоий ходиса. У кишилиқ жамияти пайдо бўлган даврдан бери мавжуд. Инсон ер юзидаги энг мухаммал зот бўлиши учун аввало тарбияланиши зарур. Абу Лайс Самарқандий «Бустонул-орифин» асарида тарбия ва тарбиялашнинг маъносини таърифлаб: «Эй ўғил, фарзандларингни тарбиялашдан олдин ўзингни тарбияла, тарбия кўрган оилада баодоб, яхши фазилатли, билимли одам вояга етади»,—деган эди. Ибн Сино ижодиётида ҳам бу ғоя алохида ўрин тутди. «Кимга қандай панду-насихат қилсанг, унга аввало ўзинг амал қил»,— дейди аллома. Шарқ мутафакирлари, педагог олимлари баркамол инсонни етиштириш учун тарбия нақадар зарурлигини, унинг мохияти ва мазмунини асослаб берганлар. Махмуд Қошгарийнинг «Девону луғотит турк», Юсуф Хос Хожибнинг «Қутадғу билиг», Ахмад Югнакийнинг «Хи батул-хакойик», Абу Раисой Берунийнинг хикматлари, ибн Синонинг «Тадбир-ал-

манозил, Алишер Навоийнинг «Махбубул-кулуб», Хусайн Воиз Кошифийнинг «Ахлоқи мухсиний» ва бошқа асарларида фарзанд ота-онанинг бахти, унинг тўғри тарбияланиши эса хамманинг бахти, деган умумий хулоса чиқарилади.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Ўтмишдаги мутафакирлар тарбия атамасининг маъносини, тарбиялашнинг мазмунини алоҳида баён қилмаган бўлсалар ҳам ўз асарларида тарбиянинг қирраларини ифодалаганлар.

Алишер Навоий «Махбубул- ул кулуб» асарида тарбиянинг кучи ва шарофатини қуйидагича таърифлайди:

*Итқа тааллумда чу булди камол,
Сайд анинг озидин улди халол,
Олим ул итким нажасул айн эрур,
Углинг жахл ўлса, ажаб шайн эрур.*

(Ит ўрганиш билан комил бўлгач, унинг оғзи билан тутган овини ейиш мумкин бўлади. Энг ифлос махлуқ хисобланган ит олим бўлганида (овлашни ўрганганида) улуғлигининг жохил қолиши жуда хунук ишдир.)

Алишер Навоий тарбиянинг асосий белгиларидан бири, болага яхши исм қуйиш, илму адаб ўргатиш, ота-онага, умуман катталарга хурмат хиссини сингдиришдан иборатлигини ўқтиради. К. Д. Ушинскийнинг «Педагогика адабиётининг фойдаси» номли рисоласида: «Тарбиялаш иши, шубҳасиз, инсоннинг ақлий ва онгли фаолиятларидан биридир: тарбия тушунчасининг ўзи тарихан вужудга келган ва у табиатда йуқ нарсадир. Тарбиялаш фаолияти фикр юритишни, ҳақиқатни англашни ҳам ўргатади» — дейилган.

Мустақил Ўзбекистонимизда миллий мафкура яратилмоқда ва бу хайрли иш албатта ёш авлод онгида миллий ғурур ҳамда ифтихор туйғусини вужудга келтиришни талаб қилади. Бунга эришиш аввало, тарбияга боғлиқдир. Хар бир инсон, хусусан эндигина хаётга қадам қуйган хар бир ўғил ва қиз хар қандай мақсадга эришиши аввало ўзига ўзининг собит-қадам ғайрат-шижоатига, ишдаги фидокорлигига ва меҳнатсеварлигига боғлиқлигини англаши керак. Худди шу нарса давлатимиз ва халқимиз равнақ топишининг асосий шартидир.

Фарзандларингизни иззат-икромли қилиш билан бирга ахлоқ-одобини ҳам яхшилангиз. Оила нафақасидаги

тежамкорлик тирикчиликнинг ярмига тенг. Бола-чақа кўп булиб, моддий маблағларнинг оз бўлиши катта балодир.

Сизларнинг яхшиликларингиз ўз ахлу аёлига, яъни оила-аъзоларига хушмуомалада бўладиганингиздир. Инсон фарзанди яратилганда, ёнида ўлимнинг 99 сабаби ҳам бирга яратилади.

Кимки ота-онасининг розилигини олган бўлса, унга қандай яхши? Тангри унинг умрини узайтиради.

Кимки учта қиз фарзандни ўстириб, тарбиялаб, вояга етказиб, муносиб жойларга узатса, унинг мукофоти жаннатдир.

Абу Наср Мухаммад ибн Мухаммад ибн Узлур Тархон Форобий жахон маданиятига катта хисса қўшган мутафакир, ўртаосиёслик машхур файласуф, алломадир. У 879 йилда Мовароуннахнинг Фороб вилоятида туғилган.

Форобийнинг фикрича, ҳар бир шахс муносиб одам булиши учун унга таълим ва тарбия зарурдир. У таълим орқали назарий камолотга эришади, тарбия орқали эса кишилар билан мулоқотни, ахлокий кадр-қимматни ва амалий фаолиятни ўрганади.

Форобий болаларнинг феъл-атвориغا қараб тарбия жараёнида «қаттиқ» ёки «юмшоқ» усуллардан фойдаланиш керак, деб ҳисоблаган:

1. Тарбияланувчилар ўқиш-ўрганишга мойил бўлса, таълим-тарбия жараёнида юмшоқ усул қўлланади.

2. Тарбияланувчилар ўзбошимча, итоатсиз бўлса, қаттиқ усул қўлланилиши лозим.

Форобий фанларни таснифлаш билан бирга, уларни қандай ўрганиш масаласига алоҳида тўхталган. Унинг фикрича, ҳар бир фанни ўрганувчи олдин ўзини шу илмни ўзлаштиришга тайёрлаши, сунгра ҳақиқатни излаши ва ўзининг саломатлигига, одоб-ахлоқига жиддий эътибор бериши лозим. Кимки илм-хикматни ўганишни истаса, бу ишни ёшлигидан бошлаши, саломатлигининг яхши бўлишига интилиши, ахлокли, одобли бўлиши, сўзининг уддасидан чиқиши, ёмон ишлардан сақланиши, хиёнат ва макр-хийладан узоқ юриши керак.

Форобий дидактик қарашларида устоз-ўқитувчининг масъулиятини алоҳида ифодалайди. «Устоз, — дейди у, — шогирдларига қаттиқ, зуғум ҳам, хаддан ташқари кўнгилчанлик ҳам қилмаслиги лозим. Чунки ортиқча зуғум шогирдда устозга нисбатан нафрат уйғотади, бордию устоз жуда ҳам юмшоқ бўлса, шогирд уни менсимай қўяди ва у берадиган билимдан совиб ҳам қолади.

Педагогик талаб. Педагогик талаб тарбиянинг энг муҳим усулларида биридир. Талаб — бу ўқувчининг турли вазифаларни бажариши; ижтимоий хулқ-атвор мезонларини ифодалаш; у ёки бу фаолиятда қатнашиб бажарилиши зарур бўлган аниқ бир вазифа сифатида намоён бўлиши; турли кўрсатма сифатида намоён бўлиши, у ёки бу ҳаракатда рағбатлантирувчи ёки уни тўхтатувчи бўлиши; оқилона ҳаракатларга ундовчи бўлиши мумкин. **Ўз-ўзини тарбиялаш усуллари.** Ўқувчида ўз-ўзини тарбиялашга, яъни ўз устида онгли, батартиб ишлашга эҳтиёж пайдо бўлгандагина тарбия жараёнини самарали деб ҳисобласа бўлади. Ўқувчиларни, айниқса, ўрта ва катта ёшдагиларни ўз билим ва малакаларини мустақил оширишларига йўллаш керак. Ўз-ўзини тарбиялаш ўқувчиларнинг ўзини-ўзи идора қилиш органлари фаолиятида қатнашишлари, уларнинг ижтимоий фаоллик мавқеини шакллантиришининг таъсирчан воситасидир. Ўқувчилар ўқишда, тарбияда, дам олишда ўз-ўзини тарбиялаш усулларида фойдаланадилар, ўз-ўзини тарбиялаш ташаббускорлик ва мустақилликка ундайди. Мактабда ўқувчиларнинг мустақил фаолияти, иши педагогик жамоа бу ишга маънавий тайёр бўлсагина, ўқитувчилар ва ўқувчилар ўртасида ўзаро чуқур ҳурмат, хайрихоҳлик, ишонч бўлган шароитдагина ташкил топиши мумкин. Барча ўзини ўзи идора қилиш ташкилотлари ўз фаолияти юзасидан вақти-вақтида ҳисобот бериб туриши, сўз билан иш бирлиги сақланиши, ҳар ким ҳуқуқлари ва вазифаларини бажаришда ижтимоий рағбатлантирилиши эътиборда бўлиши керак. Ўз-ўзини тарбиялаш сифатлари бола бунга тайёр бўлганда, у ўзини шахс деб англай бошлагач, амалий ишларда мустақиллик кўрсата бошлаган вақтда пайдо бўлади. Ўз-ўзини тарбиялашда (ахлоқий, жисмоний, ҳиссий-иродавий ва интеллектуал) маслаҳат ва кўрсатмалар берилиши лозим. Бунда ўқувчиларни ўзларига, хатти-ҳаракатларига танқидий руҳда муносабатда бўлишга ўргатиш жуда муҳимдир. Ўқувчилар муайян вақтга белгиланган вазифаларни бажариш учун мажбурият оладилар ва уларни кун тартибига ёзиб қўядилар. Шундан кейин вақти-вақти билан ўзлари ва оналарини олдида олган мажбуриятларини бажарилиши ҳақида ҳисобот берадилар. Бу эса уларнинг ўз хатти-ҳаракатлари учун жавоб беришга, масъулиятларини ҳис этишларига ёрдам беради.

Тарбияга алоҳида эътибор бериш ва у нозик иш эканини назарда тутиб, тарбия жараёнида ниҳоятда эҳтиёткор бўлиш керак. Бола ёшлигида ута таъсирчан ва таклидчан бўлиши сабабли яхши ва ёмоннинг фарқига бормай, унга эргашаверади. Боланинг қалби худди нақш солинадиган тахтага ўхшайди ва суратларни осонликча

қабул қилади. Бунда Давоний инсон тарбиясида ижтимоий мухитнинг таъсирини ҳам назарда тутган. Давонийнинг фикрича инсон камол топиши учун ақлий, ахлокий, ҳукукий, касбий тарбия жуда ҳам зарурдир. У донолик фазиляти деганда, аввало зуқоликни зехнининг ўткирлигини, фахмнинг тезлигини, яъни энг муҳим масалага эътибор беришни, билимни тез эгаллаш қобилиятини, хотиранинг мустаҳамлигини тушунган. Олим ақли ижтимоий ҳаётнинг бутун соҳаларида фаол қатнашадиган муъжиза деб уқтирган.

Давоний инсоний фазилятларни тўртга бўлган. Булар: донолик, адолат, шижоат, ифбатдир. Бу фазилятлар инсоннинг ижтимоий ҳаётида, ижодий фаолиятида ўз аксини топиши шартлигини таъкидлаган, уларнинг меҳнат жараёнида яқол кўринишини истаган. Давоний меҳнат жараёнининг мазмундорлиги касбни тўғри танлашга боғлиқлигини айтган. Бу ҳақда жумладан қуйидагиларни ёзган: Бир кишини ҳамма касбни эгаллашга қобилияти бўлмади, балки бир одамнинг муайян бир касбга қобилияти бўлади. Шунинг учун касб хунарни эгаллашга ва камолотга эришишга ўз ихтиёри буйича, ҳавас билан интиланган одамлар ҳақиқий фазилят эгалари ва ҳақиқий санъат кишиларидир.

Давоний ҳамма касб ҳам эъзозга лойиқлигини ифодалаш учун уларни қуйидаги ўзаро тенг тоифаларга бўлган: қалам аҳли олимлар, харбийлар, савдогарлар, хунаромандлар, дехонлар.

Давонийнинг ижодий фаолияти унинг ўз замонасидаги илғор илм аҳлига ва баркамол инсонларга мансублигини кўрсатади.

ХУЛОСА

Ҳар бир инсон ўз фарзандини дунёдаги энг намунали, илмли ва маънавиятли бўлишини орзу қилади. Шунга эришиш йўллари ахтаради. Бу йўлда тўғаноқ бўлган барча тўсиқларни енгиб ўтишга интилади. Аммо айрим оилаларда боланинг рисоладагидек инсон бўлиб етишувида тарбия биринчи восита экани эътибордан четда қолади. Зеро, ота-она тарбияси бола учун умри давомида ҳамиша биринчи ва ҳал этувчи бўлиб қолади.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик-ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалиқ қондаси бўлиши керак. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2016 йил якунлари ва 2017 йил истиқболларига бағишланган мажлисдаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг нутқи// Халқ сўзи. 2017 йил 16 январ, №11

2. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. “Ўзбекистон” 2016.
3. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олийжаноб халқимиз билан бирга кўрамиз. “Ўзбекистон” 2017
4. Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев 2017-2021 йилларда Ўзбекистонни ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракат стратегияси. 7 январь 2017 йил.
5. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни // “Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори” китобида. – Т.: Шарқ, 1997. – Б. 20-29.
6. Ўзбекистон Республикасининг “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”// “Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори” китобида. – Т.: Шарқ, 1997. – Б.31-61.
7. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар – Т.: Ўзбекистон, 2001.
8. Nizamova Muyassar Nuritdinovna “Bola shaxsining shakllanishida psixologning” o’rni. Analytical Journal of Education and Development Uzbekistan, 2022 В. 60-63.
9. Бобаева З.М., Сатаров А.Х., «Интерактивные методы в формировании познавательного интереса к толерантности у младших школьников одно из направлений социализации младших школьников» стр. 107-111, Т: Узбекистан, 2022.